

Crna Gora
Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Empowered lives.
Resilient nations.

RODNO OGLEDALO POLITIČKIH PARTIJA U CRNOJ GORI

Projekat "Podrška antidiskriminacionim i politikama rodne ravnopravnosti" partnerski realizuju UNDP i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, a uz finansijsku podršku Delegacije EU u Crnoj Gori

Studiju "Rodno ogledalo političkih partija u Crnoj Gori", uradio je nezavisni konsultant Vlado Dedović. Mišljenja, zaključci i stavovi izneseni u publikaciji su stavovi autora i ne predstavljaju nužno stavove partnera u Programu. Kratki izvodi iz ove publikacije mogu se nepromijenjeni reprodukovati bez odobrenja autora, pod uslovom da se navede izvor.

Uvod

Ravnopravno učešće žena i muškaraca u društvenim procesima jedan od temeljnih principa demokratskog upravljanja. Iako je u značajnom broju zemalja u posljednjim godinama došlo do napretka u razvoju politika rodne ravnopravnosti, žene generalno i dalje ostaju na marginama odlučivanja i suočavaju se sa brojnim problemima i preprekama koje onemogućavaju njihovo ravnopravno učešće u demokratskom upravljanju društvenom zajednicom. U Crnoj Gori, politička participacija žena nema tradiciju, što predstavlja jedan od faktora koji otežava dinamiku pozitivnih promjena u ovoj oblasti. Međutim, tema aktivnijeg političkog djelovanja žena je jedna od prisutnijih tema kada je riječ o razvoju temeljnih principa pravnog i političkog sistema Crne Gore. Nažalost, prisustvo ove teme, dominantno je ograničeno na stručnu javnost i nema nekog većeg domašaja kada je riječ o unaprjeđenju svijesti šire populacije o neophodnosti aktivnijeg učešća žena u procesima donošenja odluka.

Dostupni podaci govore da na nivou tri grane vlasti možemo svjedočiti o različitom stepenu zastupljenosti žena u procesima odlučivanja. U sudskoj vlasti imamo izuzetno visok stepen učešća žena u odlučivanju – kroz značajan procenat žena na pozicijama sudija i tužilaca. Na nivou izvršne vlasti prisutan je trend da se žene uglavnom nalaze na pozicijama sa nižim nivoom političke odgovornosti – ali na pozicijama koje zahtijevaju zavidan nivo profesionalne odgovornosti i posvećenosti radnim obavezama. Najslabiji učinci su identifikovani kada je riječ o političkoj reprezentaciji žena u organima predstavničke vlasti gdje se Crna Gora doskora nalazila na posljednjem mjestu u odnosu na ostale zemlje regiona. Situacija u ovoj oblasti je unaprijeđena nakon posljednjih Parlamentarnih izbora u oktobru 2016. godine kroz povećanje broja žena u Crnogorskom parlamentu, koji je nastao kao rezultat primjene novog izbornog zakonodavstva.

Političke partije u Crnoj Gori su dominantno muške organizacije, u kojima se muški stavovi i “glasovi” uglavnom jače čuju. U svim političkim partijama Crne Gore uticaj muškaraca je veći od uticaja žena. Brojčano gledano, muškarci su “vladari” političke scene u Crnoj Gori, kako u unutarpartijskim procesima, tako i na javnoj sceni. Lideri političkih gotovo svih političkih partija u Crnoj Gori su muškarci. Može se reći da muškarci pokazuju veći stepen angažovanja kada je riječ o partijskom radu, posebno kada su aktivnosti izborne kampanje u pitanju. Sve ovo su neki od razloga zbog kojih je neophodno u kontinuitetu ukazivati na neophodnost većeg stepena ženskog aktivizma u političkom životu Crne Gore. Prvenstveno, glasovi i stavovi žena moraju se jače čuti i biti prisutniji u donošenju odluka u njihovim partijama. Kao prvi korak u tom pravcu, u posljednjem periodu je evidentiran značajan napredak kada je riječ o unutarpartijskom organizovanju ženskih grupa, koje postoje u gotovo svim partijama u Crnoj Gori, s tim da je njihov stadijum razvoja i steepen dostignutog uticaja različit od partije do partije.

Ova a posvećena je analizi aktuelnih pitanja od značaja za unaprjeđenje stepena političke participacije žena u Crnoj Gori. Analizirane su pravne i institucionalne pretpostavke za

unaprjeđenje položaja žena u politici Crne Gore. Poseban akcenat je stavljen na analizi pravne i stvarne zastupljenosti žena u procesu donošenja odluka unutar političkih partija, kao i na institucionalne modele njihovog djelovanja na nivou političkih subjekata u Crnoj Gori. Takođe, dat je osvrt na zastupljenost žena u sazivima Skupštine Crne Gore u posljednjih 10 godina kao i zastupljenost žena na nivou parlamentarnih tijela u prethodna dva saziva Skupštine Crne Gore. Predstavljena je detaljna analiza izbornih lista koje su učestovale na prethodnim parlamentarnim izborima u oktobru 2016. godine sa aspekta poštovanja odredbi novousvojenog izbornog zakonodavstva. Konačno, analizirane su rodn politike u političkim partijama kroz prikaz brojnosti žena u partijskim tijelima i kroz analizu pravnog okvira kojim političke partije uređuju pitanja učešća žena u unutarpartijskim procesima.

1. Politička predstavljeność žena u Crnoj Gori - analiza postojećeg stanja

Prema posljednjim podacima Interparlamentarne unije (IPU)¹ koja prati kretanja na svjetskoj političkoj sceni kada je riječ o zastupljenosti žena u organima predstavničke vlasti, Crna Gora se trenutno nalazi na 74 mjestu sa ukupno 19 žena u parlamentu što predstavlja procenat od 23,5% ukupnog broja poslaničkih mjesta u parlamentu. Ovaj procenat svrstava Crnu Goru neznatano iznad ukupnog svjetskog prosjeka (23%) i nekoliko procenata ispod prosjeka zastupljenosti žena u parlamentima evropskih zemalja (25,9%). Na svjetskom nivou, samo dvije države imaju preko 50% žena u parlamentima. To su Ruanda (63,8%) i Bolivija (53,1%). Nordijske zemlje i dalje bilježe najveći procenat učešća žena u organima predstavničke vlasti kada je riječ o svjetskim regionima, sa prosječno 41,4% žena u parlamentima. Na nivou analize zemalja individualno, nordijske zemlje su u svjetskom vrhu sa visokim procentima žena u parlamentima - Island (47,6%), Švedska (43,6%), Finska (41,5%) i Norveška (39,6%).

Od zemalja regiona, najveći procenat zastupljenosti žena bilježi Slovenija (36,7%), koja se ujedno nalazi na 22. mjestu u svijetu. Od ostalih zemalja treba napomenuti da se Srbija takođe nalazi u prvih 30 svjetskih zemalja sa 85 od 250 poslaničkih mjesta koja pripadaju ženama (34%), dok se Makedonija nalazi na 31 mjestu na svijetu sa 33,3% žena u parlamentu. Bosna i Hercegovina i Hrvatska se nalaze iza Crne Gore. Posebno je interesantno da Hrvatska, koja je zemlja članica EU, ima najniži procenat kada je riječ o učešću žena u organima predstavničke vlasti (12,6%) što je daleko iza evropskog i svjetskog prosjeka.

Unaprjeđenje stanja u Crnoj Gori zabilježeno je nakon parlamentarnih izbora 2016. godine i na kojima je po prvi put na nacionalnom nivou primijenjeno novo izborno zakonodavstvo, koje je sadržalo nekoliko mehanizama koji su trebali da obezbijede veće učešće žena u izbornim procesima. Podaci koji su od strane Interparlamentarne unije zabilježeni tokom 2016. godine bili

---

¹ Vidjeti više: Inter-Parliamentary Union <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>

su zabrinjavajući, i svrstavali su Crnu Goru na 100 mjesto, sa procentom zastupljenosti žena u 25. sazivu parlamenta (17%) koji je bio daleko ispod svjetskog prosjeka (22,8%). Od obnove nezavisnosti Crne Gore 2006. godine, u 24. sazivu (2009-2012) i 23 sazivu (2006-2009) zabilježen je procenat od 12,3% odnosno 8,6% poslanica u Skupštini Crne Gore. Dakle, evidentno je da je u Crnoj Gori u odnosu na ranije izborne procese i sazive parlamenta došlo do napretka kada je riječ o zastupljenosti žena, s tim da i dalje postoji veliki prostor za unaprjeđenje u ovoj oblasti i jačanje pozicije žena u organima predstavničke vlasti u Crnoj Gori.

1.1. Analiza pravnog okvira

Rodna ravnopravnost kao ustavni princip u pravnom sistemu Crne Gore po prvi put je proklamovana Ustavom iz 2007. godine. Ustavno određenje rodne ravnopravnosti kao jednog od ključnih principa na kome se baziraju osnovna prava i slobode, ide u prilog tvrdnji da se u Crnoj Gori u prethodnim godinama napravio značajan iskorak kada je riječ o stvaranju pravnih i političkih pretpostavki primjene međunarodnih standarda u ovoj oblasti. Ustav Crne Gore je predvidio da je država dužna da obezbijedi rodnu ravnopravnost, razvija politiku jednakih mogućnosti i proklamuje zabranu i sprečavanje diskriminacije po osnovu pola, sve to kroz uspostavljanjem adekvatnog zakonodavnog i institucionalnog okvira za ostvarivanje zaštite prava. U užem smislu, navedeno ustavno određenje rodne ravnopravnosti podrazumijeva jednakost polova u ostvarivanju temeljnih prava i sloboda poput državljanstva, biračkog prava, prava na ravnopravno učešće u javnom životu i vršenju vlasti, prava na obrazovanje, prava na rad, prava na zdravstveno i penzijsko osiguranje itd. Dakle, Ustavom je na nivo pravnog imperativa izdignut princip rodne ravnopravnosti, koji kao konstanta i univerzalna pravna vrijednost prožima cjelokupan ustavni sistem, dajući smisao jednakosti faktičkog ostvarivanja i uživanja osnovnih prava i sloboda žena i muškaraca u pravnom poretku Crne Gore.

Ustavom proklamovani princip rodne ravnopravnosti i elementi koji prožimaju princip rodne ravnopravnosti se posebnim zakonima na detaljan način neposredno razrađuju i uređuju ovu izuzetno složenu oblast. Osnovni zakon - Zakon o rodnoj ravnopravnosti, koji je usvojen je tokom 2007. godine, uređuje način obezbjeđivanja i ostvarivanja prava po osnovu rodne ravnopravnosti, u skladu sa međunarodnim aktima i opšte prihvaćenim pravilima međunarodnog prava, kao i mjere za eliminisanje diskriminacije po osnovu pola i stvaranje jednakih mogućnosti za učešće žena i muškaraca u svim oblastima društvenog života. Zakon definiše rodnu ravnopravnost kao ravnopravno učešće žena i muškaraca u svim oblastima javnog i privatnog sektora, jednak položaj i jednake mogućnosti za ostvarivanje svih prava i sloboda i korišćenje ličnih znanja i sposobnosti za razvoj društva, kao i ostvarivanje jednake koristi od rezultata rada. Zakonom je definisana diskriminacija po osnovu pola kao svako pravno ili faktičko, neposredno ili posredno razlikovanje, privilegovanje, isključivanje ili ograničavanje zasnovano na polu zbog kojeg se nekom licu otežava

ili negira priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i sloboda u političkom, obrazovnom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, sportskom, građanskom i drugim područjima javnog života. Zakon predviđa da državni organi, organi državne uprave i lokalne samouprave, javne ustanove, javna preduzeća su dužna da, radi postizanja rodne ravnopravnosti, u svim fazama planiranja, donošenja i sprovođenja odluka, kao i preduzimanja aktivnosti iz svoje nadležnosti ocjenjuju i vrednuju uticaj tih odluka i aktivnosti na položaj žena i muškaraca.

Shodno odredbama Zakona o rodnoj ravnopravnosti, preduzimanje opštih i posebnih mjera koje se donose ili preduzimaju radi otklanjanja i sprječavanja nejednakog tretmana žena i muškaraca, odnosno, radi otklanjanja posljedica nejednakog tretmana žena i muškaraca i promovisanja rodne ravnopravnosti, neće se smatrati diskriminacijom. Pod opštih mjerama podrazumijevaju se zakonske mjere kojima se u određenoj oblasti zabranjuje diskriminacija po osnovu pola ili naređuje odgovarajuće ponašanje u određenim uslovima, radi postizanja rodne ravnopravnosti, i propisuju sankcije za slučaj povrede propisanih zabrana odnosno naredbi. Pored zakona, opšte mjere mogu biti utvrđene i drugim aktima (deklaracijama, rezolucijama, podzakonskim aktima) čiji je cilj usmjeren ka ostvarivanju rodne ravnopravnosti. Sa druge strane, Zakon predviđa da se posebne mjere za obezbjeđivanje i unapređivanje rodne ravnopravnosti preduzimaju u onim oblastima društvenog života, u kojima je utvrđena nejednaka zastupljenost žena i muškaraca, odnosno nejednak tretman lica jednog pola u odnosu na lica drugog pola. Nejednaka zastupljenost, shodno odredbama Zakona postoji u slučajevima kada je zastupljenost lica jednog pola u određenoj društvenoj oblasti odnosno dijelu te oblasti manja od procenta zastupljenosti lica tog pola u ukupnoj populaciji. U tom kontekstu, veoma je važno naglasiti da je svrha

primjene posebnih mjera u otklanjanju postojećih ograničenja koja objektivno dovode ili mogu dovesti do nejednake zastupljenosti žena i muškaraca, odnosno nejednakog položaja lica jednog pola u odnosu na lica drugog pola. Zakon pravi razliku između sljedeće tri vrste posebnih mjera koje mogu biti preduzete:

- Pozitivne mjere - koje, pod jednakim uslovima, daju prednost licima manje zastupljenog pola odnosno licima koja se nalaze u izrazito neravnopravnom položaju po osnovu pola, dok se ne postigne jednaka zastupljenost odnosno utvrđeni ciljevi za uvođenje ovih mjera;
- Podsticajne mjere - koje daju posebne pogodnosti ili uvode posebne podsticaje u cilju ukidanja nejednake zastupljenosti žena ili muškaraca, odnosno nejednakog tretmana po osnovu pola;
- Programske mjere - koje podrazumijevaju aktivnosti na edukaciji odnosno na podsticanju i uspostavljanju rodne ravnopravnosti.

U grupu pozitivnih mjera koje se u Crnoj Gori primjenjuju u cilju povećanja učešća žena u politici potpadaju i pravne posebne mjere koje su u pravni sistem uvedene kroz Zakon o izboru odbornika

i poslanika. Pod pravne posebne mjere, u teorijsko-pravnom smislu potpadaju odredbe Ustava i zakona kojima se tretiraju mjere za povećanje predstavljenosti žena u organima predstavničke vlasti.

1.2. Dejstvo pravnih posebnih mjera na povećanje učešća žena u politici u Crnoj Gori

Izmjenama Zakona o izboru odbornika i poslanika iz 2011. godine predviđeno je da kao uslov da bi kandidatska lista bila proglašena da na njoj mora biti najmanje 30% kandidata manje zastupljenog pola. Međutim, kao što se može vidjeti ovom odredbom izbornog zakona nije uveden klasičan "zip" model uz definisanje rasporeda mjesta na izbornim listama, tako da se već na prvim narednim izborima na kojima je ova odredba primjenjivana, dešavalo da žene budu u onom dijelu kandidatske liste za koji je više nego jasno da sa njega neće biti izabrane. Nakon parlamentarnih izbora 2012. godine u crnogorskom parlamentu bilo je svega 14 poslanica, što predstavljalo oko 17% ukupnog broja mandata. Kako ovaj model nije dao očekivane rezultate u pogledu značajnijeg unaprjeđenja broja poslanica u Parlamentu Crne Gore, političke partije su kroz proces izgradnje povjerenja u izbore i rad radne grupe pristupili reviziji izbornog zakonodavstva koje je rezultiralo usvajanjem izmjena i dopuna Zakona o izboru odbornika i poslanika početkom 2014. godine. Izmjene i dopune su odnosile i na uspostavljanje novog modela zastupljenosti žena na izbornim listama.

Prema usvojenim izmjenama, u čl. 39a propisano je da "u cilju ostvarivanja principa rodne ravnopravnosti, na izornoj listi biće najmanje 30% kandidata manje zastupljenog pola. Na izornoj listi među svaka četiri kandidata prema redosljedu na listi (prva četiri mjesta, druga četiri mjesta i tako do kraja lisle) mora biti najmanje po jedan kandidat pripadnik manje zastupljenog pola"²³. ". Uz ovo rješenje, u novo izorno zakonodavstvo je izmjenama uvedena i odredba čl. 104 u kome je dodata posebna klauzula da u slučaju prestanka mandata odborniku, odnosno poslaniku iz reda manje zastupljenog pola, umjesto njega izabraće se prvi sljedeći kandidat na izornoj listi iz reda manje zastupljenog pola.

U ovom dijelu neophodno je spomenuti da skupštinska radna grupa za izgradnju povjerenja u izborni proces nije poklonila značajniju pažnju usvajanju prijedloga koje su Radnoj grupi dostavile predstavnicima organizacija koje se bave unaprjeđenjem učešća žena u politici. Naime, dio nevladinih organizacija² Radnoj grupi za izgradnju povjerenja u izborni proces, predsjednicima parlamentarnih političkih partija i poslanicama/ima su uputile prijedloge izmjena Zakona o izboru

---

² Centar za ženska prava, Akcija za ljudska prava, Anima Kotor, Centar za građansko obrazovanje, Centar za prava djeteta, Centar za razvoj nevladinih organizacija, Centar za romske inicijative, Evropski pokret u Crnoj Gori, Građanska alijansa, Institut za socijalnu inkluziju, Juventas, SOS telefon Nikšić, Sigurna ženska kuća, Udruženje paraplegičara Podgorica i dr.

odbornika i poslanika u cilju obezbjeđivanja većeg učešća žena u političkom životu Crne Gore, kojim je zahtijevano da se kroz izmjene zakona obezbijedi da na izbornim listama, u svakoj grupi od tri kandidata, bude najmanje jedna žena, konstatujući da je obaveza koja proizilazi iz Ustava Crne Gore, Zakona o rodnoj ravnopravnosti, niza obavezujućih nacionalnih dokumenata poput Akcionog plana za poglavlje 23 (mjera 3.6.2.11 i 3.6.2.12), Akcionog plana za postizanje rodne ravnopravnosti 2013-2017 (mjera 7.1.1.), kao i brojnih međunarodnih konvencija kojima se Crna Gora obavezala na vođenje politike rodne ravnopravnosti. Pored navedenih organizacija, u okviru Radne grupe, navedeni prijedlog iznijele su i Socijalistička narodna partija (SNP), Pozitivna Crna Gora, Centar za monitoring i istraživanje (CeMI). Međutim, ovaj prijedlog nije u značajnijoj mjeri razmatran niti mu je prilikom usvajanja pokolnjena značajnija pažnja, već su političke partije postigle kompromis usvajanjem rješenja koje je do sada nepoznato u komparativnoj praksi.

Navedene zakonske odredbe o utvrđivanju i proglašavanju kandidatskih lista sa tačno utvrđenim rasporedom predstavnika manje zastupljenog pola, po prvi put su primijenjene na lokalnim izborima koji su održani sredinom 2014. godine, i proizvele su određeni napredak kada je riječ o zastupljenosti žena u organima predstavničke vlasti na lokalnom nivou. U narednim tabelama, nalaze se podaci o izbornim listama, broju žena na izbornim listama kao i procentualna zastupljenost žena nakon konstituisanja lokalnih parlamenata na osnovu izbora 2014. godine u opštinama u kojima su izbori održani.

Opština Bar

LOKALNI IZBORI 2014 – Opština Bar				
Naziv liste	Žene	Muškarci	Ukupno	Procentat žena
<i>SNP Mladost.Mudrost. Hrabrost „Snežana Jonica“</i>	12	25	37	32,43%
<i>Barska lista</i>	12	25	37	32,43%
<i>Barski liberali</i>	16	19	35	45,71%
<i>Za evropski Bar – Milo Đukanović</i>	10	27	37	27,02%
<i>SDP Bar čist izbor</i>	11	26	37	29,72%
<i>Bošnjaci, Muslimani i Albanci – Bar u koji vjerujemo</i>	11	26	37	29,72%
<i>Pozitivna Crna Gora – Domaćinski za Bar – Radomir Novaković Cakan</i>	13	24	37	35,13%
<i>DF Miodrag Lekić</i>	13	24	37	35,13%
UKUPNO	98	196	294	33,33%
Odbornici SO Bar	9	28	37	24,32%

Opština Bijelo Polje

LOKALNI IZBORI 2014 – Opština Bijelo Polje				
Naziv liste	Žene	Muškarci	Ukupno	Procentat žena
<i>Bjelopoljska lista – Zajedno za svoj grad</i>	13	25	38	34,21%
<i>SOCIJALDEMOKRATSKA PARTIJA SDP – ČIST IZBOR</i>	12	26	38	31,57%

DEMOKRATSKI FRONT – MIODRAG LEKIĆ	13	25	38	34,21%
POZITIVNA CRNA GORA	10	19	29	34,48%
UJEDINJENE SRPSKE STRANKE SL-DSS-NS-SSR	13	25	38	34,21%
DEMOKRATSKA PARTIJA SOCIJALISTA „ ZA EVROPSKO BIJELO POLJE – MILO ĐUKANOVIĆ “	11	27	38	28,94%
BOŠNJAČKA DEMOKRATSKA ZAJEDNICE (BDZ) – Dolazi istina, Akovo moje	14	24	38	36,84%
BOŠNJAČKA STRANKA - RAFET HUSOVIĆ	12	26	38	31,57%
SOCIJALISTIČKA NARODNA PARTIJA - Mladost, Mudrost, Hrabrost – dr RAŠO NIŠAVIĆ	12	26	38	31,57%
UKUPNO	110	223	333	33,03%
Odbornici SO Bijelo Polje	9	29	38	21,62%

Opština Danilovgrad

LOKALNI IZBORI 2014 – Opština Danilovgrad				
Naziv liste	Žene	Muškarci	Ukupno	Procenat žena
„Evropsko lice Danilovgrada- Socijaldemokratska partija i Pozitivna Crna Gora“	10	23	33	30,30%
Demokratski front - Miodrag Lekić	10	23	33	30,30%
Srpski front za Danilovgrad i Spuž	7	15	22	31,81%
„ Koalicija za Evropski Danilovgrad“ – Milo Đukanović	10	23	33	30,30%
SNP – Mladost. Mudrost. Hrabrost. - Spasoje Peđa Kovačević	11	22	33	33,33%
UKUPNO	48	106	154	31,16%
Odbornici SO Danilovgrad	10	23	33	30,30%

Opština Kolašin

LOKALNI IZBORI 2014 – Opština Kolašin				
Naziv liste	Žene	Muškarci	Ukupno	Procenat žena
Grupa birača-Šule i Mikan sa građanima za Kolašin	9	22	31	40,90%
Evropsko lice Kolašin – Socijaldemokratska partija i Pozitivna Crna Gora	13	18	31	41,90%
Za evropski Kolašin – Milo Đukanović	9	22	31	40,90%
SNP-Mladost. Mudrost. Hrabrost – Đuro Milošević	9	22	31	40,90%
Demokratski front – Miodrag Lekić	9	22	31	40,90%
UKUPNO	49	106	155	31,61%
Odbornici SO Kolašin	9	22	31	29,03%

Opština Plav

LOKALNI IZBORI 2014 – Opština Plav				
Naziv liste	Žene	Muškarci	Ukupno	Procenat žena
Demokratski front- Miodrag Lekić	9	22	31	29,03%
Demokratski savez u Crnoj Gori	5	16	21	23,80%

Za evropski Plav- Milo Đukanović	9	22	31	29,03%
Socijaldemokratska Partija „SDP Plav- Čist Izbor“:	10	21	31	32,25%
Građanska inicijativa Plav- Hoti- Iber	5	17	22	22,72%
Socijalistička narodna partija- SNP- Mladost- Mudrost- Hrabrost	9	22	31	29,03%
Forca - Demokratska unija Albanaca - Zajedno	7	14	21	33,33%
Bošnjačka stranka	9	22	31	29,03%
UKUPNO	63	156	219	28,76%
Odbornici SO Plav	6	25	31	19,35%

Opština Pljevlja

LOKALNI IZBORI 2014 – Opština Pljevlja				
Naziv liste	Žene	Muškarci	Ukupno	Procenat žena
KOALICIJA SOCIJALISTIČKA NARODNA PARTIJA CRNE GORE, POKRET ZA PLJEVLJA DR NOVICA STANIĆ - DR MILOJE PUPOVIĆ	11	24	35	31,42%
UJEDINJENA SRPSKA LISTA	9	16	25	36%
DEMOKRATSKI FRONT – MIODRAG LEKIĆ	11	24	35	31,42%
KOALICIJA ZA EVROPSKA PLJEVLJA – MILO ĐUKANOVIĆ	11	24	35	31,42%
POZITIVNA CRNA GORA – NIKOLA JURIĆ	9	24	33	27,27%
SDP ČIST - IZBOR	15	20	35	42,85%
UKUPNO	66	132	198	33,33%
Odbornici SO Pljevlja	7	24	31	22,58%

Opština Rožaje

LOKALNI IZBORI 2014 – Opština Rožaje				
Naziv liste	Žene	Muškarci	Ukupno	Procenat žena
Bošnjačka demokratska zajednica (BDZ)- Hazbija Kalač	11	23	34	32,35%
SDP – Čist Izbor za Rožaje	10	24	34	29,41%
Socijalistička narodna partija Rožaje	12	22	34	35,29%
Za evropsko Rožaje- Milo Đukanović	10	24	34	29,41%
Bošnjačka stranka- Rafet Husović	10	24	34	29,41%
UKUPNO	53	117	170	31,17%
Odbornici SO Rožaje	8	26	34	23,52%

Opština Šavnik

LOKALNI IZBORI 2014 – Opština Šavnik				
Naziv liste	Žene	Muškarci	Ukupno	Procenat žena
„SNP -MLADOST. MUDROST. HRABROST.“ NIKOLA BIJELIĆ	9	21	30	30%
DEMOKRATSKI FRONT – Miodrag Lekić	9	21	30	30%
KOALICIJA ZA EVROPSKI ŠAVNIK MILO ĐUKANOVIĆ	9	21	30	30%
UKUPNO	27	63	90	30,00%
Odbornici SO Šavnik	9	21	30	30,00%

Opština Plužine

LOKALNI IZBORI 2014 – Opština Plužine				
Naziv liste	Žene	Muškarci	Ukupno	Procenat žena
SLOBODNA PIVA JUGOSLOVENSKA KOMUNISTIČKA PARTIJA CG	7	17	24	29,16%
DEMOKRATSKI FRONT – MIODRAG LEKIĆ	9	21	30	30%
POLJOPRIVREDA, TURIZAM, ENERGETIKA MIODRAG BAKRAČ	7	16	23	30,43%
SNP – Dr Petar Žulović	9	21	30	30%
ZA EVROPSKE PLUŽINE – MILO ĐUKANOVIĆ	9	21	30	30%
UKUPNO	41	96	137	29,92%
Odbornici SO Plužine	7	23	30	22,58%

Glavni grad Podgorica

LOKALNI IZBORI 2014 – Glavni grad Podgorica				
Naziv liste	Žene	Muškarci	Ukupno	Procenat žena
SNP-Mladost. Mudrost. Hrabrost – Mr Aleksa Bečić	18	41	59	30,50%
Albanska koalicija	6	17	23	26%
Evropsko lice Podgorice – prof. dr Dragan Bogojević – SDP i Pozitivna Crna Gora	17	42	59	28,81%
Demokratski front – Miodrag Lekić	19	40	59	32,20%
Koalicija za Evropsku Podgoricu – Milo Đukanović	19	40	59	32,20%
UKUPNO	79	180	259	30,5%
Odbornici SO Podgorica	22	37	59	37,28%

Opština Žabljak

LOKALNI IZBORI 2014 – Opština Žabljak				
Naziv liste	Žene	Muškarci	Ukupno	Procenat žena
Socijalistička narodna partija CG	9	22	31	29,03%
Koalicija „Za evropski Žabljak“ Milo Đukanović	9	22	31	29,03%
Stranka srpskih radikala	7	15	22	31,81%
Narodna stranka Žabljak	7	14	21	33,33%
Demokratski front – Miodrag Lekić	10	21	31	32,25%
Pozitivna CG – Mirčeta Tomčić	9	13	22	40,90%
UKUPNO	51	107	158	32,27%
Odbornici SO Žabljak	7	24	31	22,5%

Kao što se iz podataka predstavljenim u tabelama može vidjeti, dejstvo odredbe Zakona o izboru odbornika i poslanika proizvelo je pozitivne pomake kada je riječ o učešću žena u organima predstavničke vlasti na lokalnom nivou već nakon prvih lokalnih izbora po novom izbornom

zakonodavstvu, u proljeće 2014. godine. Nakon konstituisanja lokalnih parlamenata, procenti učešća žena se uglavnom kreću iznad 20% što je u poređenju sa ranijim sazivima lokalnih parlamenata značajan napredak. Na primjer, u opštini Bar, raniji saziv lokalnog parlamenta brojao je oko 13% žena, dok je u novom sazivu preko 24% žena. Takođe, u pojedinim opštinama poput Bielog Polja, Plužina ili Šavnika, procenat žena u lokalnim parlamentima je gotovo udvostručen u odnosu na ranije sazive. U Podgorici, lokalni parlament bilježi izuzetno visok procenat zastupljenosti odbornica (37,28%) koji je takođe dvostruko veći u odnosu na prethodni saziv skupštine opštine glavnog grada (14,55%).

U toku 2016. godine, lokalni izbori su održani u još pet opština – Tivtu, Andrijevici, Budvi, Kotoru i Gusinju. Datum izbora poklapao se sa datumom održavanja parlamentarnih izbora u četiri opštine (14. oktobar 2016.) dok su izbori u opštini Tivat održani u aprilu 2016. godine. U narednim tabelama predstavljeni su podaci o izbornim listama, broju žena na izbornim listama kao i procentualna zastupljenost žena nakon konstituisanja lokalnih parlamenata u opštinama u kojima su izbori održani u toku 2016. godine.

Opština Tivat

LOKALNI IZBORI 2016 – Opština Tivat				
Naziv liste	Žene	Muškarci	Ukupno	Procenat žena
<i>DPS – Evropski Tivat</i>	12	20	32	37,50%
<i>Demokratska srpska stranka – Imaš koga da glasaš – Nismo svi isti</i>	8	14	22	36,36%
<i>Eto zato SNP – Vlado Šanjo Samardžić</i>	14	18	32	43,75%
<i>Svetionik sigurne luke – Liberali Tivta</i>	9	14	23	39,13%
<i>Srpska radikalna stranka</i>	9	14	23	39,13%
<i>Socijaldemokrate – Ivan Brajović, STABILNO I DOSLJEDNO ZA TIVAT</i>	15	17	32	46,87%
<i>Hrvatska građanska inicijativa – Vjerni Tivtu</i>	11	21	32	34,37%
<i>SDP – ČIST IZBOR – Krsto Bošković</i>	12	20	32	37,50%
<i>CDU – Neven Staničić, Vakati je za Tivat</i>	12	14	28	42,85%
<i>Bokeški forum TIVAT</i>	17	15	32	53,12%
<i>Tivatska akcija – Sačuvajmo Tivat zajedno</i>	11	21	32	34,37%
<i>ARSENAL ZA TIVAT</i>	13	19	32	40,62%
UKUPNO	143	207	352	40,62%
Odbornici SO Tivat	11	21	32	34,37%

Opština Andrijeвица

LOKALNI IZBORI 2016 – Opština Andrijeвица				
Naziv liste	Žene	Muškarci	Ukupno	Procenat žena
<i>Pozitivna CG – Vojin Vojkan Radović</i>	8	14	22	36,36%
<i>SNP CG Andrijeвица – „Dostojni povjerenja“</i>	10	21	31	32,25%
<i>Andrijeвица „Sigurnim korakom“ -DPS Milo Đukanović</i>	10	21	31	32,25%
<i>SDP – Duško Stojanović „Andrijeвица svima“</i>	9	15	24	37,50%
<i>Demokratski front – „Andrijeвица ili on“</i>	8	22	30	26,66%
<i>DEMOS – Za bolju Andrijevicu</i>	7	14	21	33,33%
<i>Socijaldemokrate Crne Gore Radisav Vulević – „Dosljedno za Andrijevicu“</i>	10	21	31	32,25%
UKUPNO	62	128	190	32,63%
Odbornici SO Andrijeвица	8	23	31	25,80%

Opština Budva

LOKALNI IZBORI 2016 – Opština Budva				
Naziv liste	Žene	Muškarci	Ukupno	Procenat žena
<i>Koalicija „Bura budu Budvu“ –SNP i DEMOS</i>	10	23	33	30,30%
<i>Budva „Sigurnim korakom“ -DPS Milo Đukanović</i>	12	21	33	36,36%
<i>Crnogorska demokratska unija – Volimo Budvu – Dragan Purko Ivančević</i>	11	22	33	33,33%
<i>Grupa birača – Uzdignimo Budvu – Radomir Glendža</i>	10	19	29	34,48%
<i>Građanska akcija – Vujičić dr Božidar</i>	4	7	11	36,36%
<i>Mr Aleksa Bečić – DEMOKRATE – pobjede a ne podjele</i>	10	23	33	30,30%
<i>Koalicija Budva mora</i>	10	23	33	30,30%
<i>Pozitivna CG – Miloš Bato Vukčević</i>	7	5	22	31,81%
<i>Demokratski front „Budva ili on“</i>	9	24	33	27,27%
<i>Socijaldemokrate CG – Žarko Radulović – DOSLJEDNO ZA BUDVU“</i>	11	22	33	33,33%
UKUPNO	94	199	293	32,08%
Odbornisi SO Budva	10	22	32	31,25%

Opština Kotor

LOKALNI IZBORI 2016 – Opština Kotor				
Naziv liste	Žene	Muškarci	Ukupno	Procenat žena
<i>URA – Sačuvajmo Kotor</i>	17	6	33	51,51%
<i>BOKELJSKI, CRNOGORSKI, EVROPSKI KOTOR može bolje – Liberalna partija – Andrija Pura Popović</i>	14	9	33	42,42%
<i>Demos – Vratimo Kotoru dostojanstvo</i>	11	11	22	50%
<i>„Za bolji Kotor“ - HGI od srca</i>	15	18	33	45,45%
<i>Nama možete vjerovati – SNP Branko Bačo Ivanović</i>	10	23	33	30,30%

<i>Stranka srpskih radikala – Crnu Goru u sigurne ruke</i>	9	13	22	40,90%
<i>SDP – Ranko Krivokapić – Kotor svima</i>	14	19	33	42,42%
<i>Mr Aleksa Bečić- DEMOKRATE – POBJEDE A NE PODJELE</i>	9	24	33	27,27%
<i>Pozitivna Crna Gora – Marko Kampe</i>	10	12	22	45,45%
<i>Kotor „SIGURNIM KORAKOM“ – DPS Milo Đukanović</i>	10	23	33	30,30%
<i>Socijaldemokrate CG – doktor Andrija Lompar – Dosljedno za Kotor</i>	12	21	33	36,36%
<i>Demokratski front – Kotor ili on</i>	10	23	33	30,30%
UKUPNO	141	222	363	38,84%
Odbornici SO Kotor	10	23	33	30,30%

Opština Gusinje

LOKALNI IZBORI 2016 – Opština Gusinje				
Naziv liste	Žene	Muškarci	Ukupno	Procenat žena
<i>„SDP – Ranko Krivokapić – Gusinje svima“</i>	12	19	31	38,70%
<i>Demokratski savez u CG</i>	5	15	20	25%
<i>Bošnjačka stranka CG – Rafet Husović – Naša snaga za Gusinje</i>	5	18	23	21,73%
<i>Partija za Gusinje</i>	8	22	30	26,66%
<i>Demokratska partija socijalista Crne Gore – Gusinje sigurnim korakom – Milo Đukanović</i>	6	24	30	20%
<i>SNP – Socijalistička narodna partija – Mihailo Jovović</i>	5	15	20	25%
<i>Demokratska unija Albanaca – Albanska alijansa</i>	5	17	22	22,27%
<i>Socijaldemokrate Crne Gore – Ivan Brajović – Dosljedno za Gusinje</i>	8	22	30	26,66%
UKUPNO	54	152	206	26,21%
Odbornici SO Gusinje	5	25	30	16,66%

Ukoliko se analiziraju podaci u tabelama, mogu se evidentirati slučajevi u kojima su organi izborne administracije potvrdili izborne liste koje nijesu ispunile onaj osnovni uslov da se na izbornoj listi nalazi najmanje 30% kandidata manje zastupljenog pola. Obzirom da je ovo prvi u nizu koraka koji jedna opštinska izborna komisija provjerava u postupku potvrđivanja podnesene izborne liste, može se uočiti da lokalni organi izborne administracije nijesu u punoj mjeri bili spremni za primjenu odredbi novog izbornog zakonodavstva niti su slijedile obaveznu proceduru da izbornu listu koja sadrži određene nedostatke (među kojima je svakako i potreban procenat kandidata manje zastupljenog pola) vrati na doradu. U tom smislu, neophodno je predložiti dodatne edukativne programe za članove organa izborne administracije na nacionalnom i lokalnom nivou (DIK i OIK) kako bi se odredbe zakona i procedura utvrđivanja izbornih lista dosljedno poštovala.

1.3. Parlamentarni izbori 2016. godine

Parlamentarni izbori koji su održani 14. oktobra 2016. godine bili su prvi nacionalni izbori na kojima je primijenjeno izborno zakonodavstvo usvojeno 2014. godine. Sam izborni proces nosio je sa sobom mnoštvo nepoznanica u organizacionom smislu, imajući u vidu da je novo izborno zakonodavstvo predvidjelo novi sistem identifikacije birača na biračkim mjestima. Uz navedeno, po prvi put su na nacionalnom nivou primijenjene odredbe o utvrđivanju izbornih lista kojima je predviđen tačan redosljed kandidata na listama. U ovom dijelu treba još napomenuti nekoliko obilježja izbornog sistema Crne Gore. U Crnoj Gori je u upotrebi proporcionalni sistem partijskih lista. Kandidatske liste su zatvorene i blokirane bez mogućnosti preferencijalnog glasanja. Crna Gora predstavlja jednu izbornu jedinicu u kojoj se raspodjeljuje 81 mandat, odnosno bira 81 poslanik jednodomnog parlamenta. Sve registrovane partije, koalicije ili grupe građana imaju pravo da predlože svoje kandidate za izbornu listu. Na izbornoj listi mogu biti najmanje 2/3 (54) poslanika, a najviše 81, koliko je i članova parlamenta, izuzev grupa građana ili političkih partija koje predstavljaju manjinski narod ili manjinsku nacionalnu zajednicu, koje su u obavezi da nominuju minimum 1/3 (27) od ukupnog broja kandidata koji se biraju. Za alokaciju mandata političkim partijama koristi se d'Hondtova formula uz primjenu zakonskog izbornog cenzusa. U proces raspodjele mandata ovim metodom ulaze samo one liste koje pređu predviđeni izborni zakonski census od minimum 3% važećih glasova. Zakonski izborni census je drugačije definisan za liste manjinskog naroda. Pravo pozitivne diskriminacije definisano članom 94, stava 2 tačka 1 koriste izborne liste pripadnika određenog - istog manjinskog naroda, odnosno određene - iste manjinske nacionalne zajednice, sa učešćem do 15% od ukupnog stanovništva u izbornoj jedinici, prema podacima sa posljednjeg popisa stanovništva.

Kao što je i ranije navedeno, jedan od osnovnih formalnih uslova da bi jedna lista bila potvrđena je propisan u članu 39a Zakona o izboru odbornika i poslanika, shodno kome svaka izborna lista mora da sadrži 30% kandidata manje zastupljenog pola. Uz to, zakon definiše i raspored kandidata na listama na način što među svaka četiri kandidata na listi, mora biti zastupljen makar jedan kandidat manje zastupljeno pola. Zakon je propisao da će se izborna lista koja ne ispunjava navedene uslove smatrati da sadrži nedostatke za proglašenje izborne liste, a podnosilac liste biće pozvan da otkloni nedostatke liste, koje mora otkloniti u roku od 48h. Državna izborna komisija je nakon sprovedene procedure zaljučno sa 25. septembrom 2016. godine potvrdila 17 izbornih lista koje su učestvovala na parlamentarnim izborima. U narednoj tabeli, predstavljeni su podaci o ukupnom broju kandidata na listama i ukupnom broju kandidata manje zastupljenog pola.

PARLAMENTARNI IZBORI 2016				
Naziv liste	Žene	Muškarci	Ukupno	Procenat žena
ALBANCI ODLUČNO FORCA-DUA-AA	12	26	38	31,57%
SDP – RANKO KRIVOKAPIĆ – DRŽAVA SVIMA	25	56	81	30,86%
ALBANSKA KOALICIJA „SA JEDNIM CILJEM“ DP, GI, DS U CG I PERSPEKTIVA	14	32	46	30,43%
ALTERNATIVA CRNA GORA	20	35	55	36,36%
„POZITIVNA CRNA GORA – DARKO PAJOVIĆ – JER VOLIM CRNU GORU“	26	55	81	32,09%
SIGURNIM KORAKOM! DPS - MILO ĐUKANOVIĆ	27	53	80	33,75%
HRVATSKA GRAĐANSKA INICIJATIVA – HGI OD SRCA	15	27	42	35,71%
„MR ALEKSA BEČIĆ – DEMOKRATE – POBJEDE, A NE PODJELE“	25	56	81	30,86%
„VELIKA KOALICIJA – KLJUČ – DEMOS, SNP, URA – NAJBOLJE ZA CRNU GORU“	25	56	81	30,86%
SRPSKA STRANKA – PROF DR MILOVAN ŽIVKOVIĆ	23	49	72	31,94%
STRANKA PENZIONERA, INVALIDA I SOCIJALNE PRAVDE CRNE GORE – DR SMAJO ŠABOTIĆ „ZA BOLJI STANDARD PENZIONERA I RAZVOJ SJEVERA CRNE GORE“	19	35	54	35,18%
LISTA DEMOKRATSKOG SAVEZA ALBANACA	11	20	31	35,48%
DEMOKRATSKI FRONT – MI ILI ON“	25	56	81	30,86%
BOŠNJAČKA STRANKA – RAFET HUSOVIĆ – NAŠA SNAGA	26	55	81	32,09%
BOŠNJAČKA DEMOKRATSKA ZAJEDNICA U CRNOJ GORI – HAZBIJA KALAČ	19	40	59	32,20%
SOCIJALDEMOKRATE CRNE GORE – IVAN BRAJOVIĆ – DOSLJEDNO	25	56	81	30,86%
STRANKA SRPSKIH RADIKALA – „CRNU GORU U SIGURNE RUKE“	23	53	76	30,26%
UKUPNO	360	760	1120	32,14%

Prilikom procedure verifikacije izborne liste, Državna izborna komisija je vraćala na doradu pojedine izborne liste zbog toga što nijesu ispoštovale zakonom propisan uslov od minimum 30% kandidata manje zastupljenog pola na listi. Analizirajući raspored kandidata manje zastupljenog pola na listi, a uzimajući pri tom u obzir zakonsku odredbu koja propisuje da među svaka četiri kandidata na listi, mora biti zastupljen makar jedan kandidat manje zastupljeno pola, mogu se izdvojiti nekoliko bitnih zaključaka.

- Ukupan broj žena kandidatkinja za poslanike na svim izbornim listama je 360, što predstavlja 32,14% od ukupnog broja od 1120 kandidata na svim poslaničkim listama;
- Najviše žena kandidata za poslanike bilo je na listi “Sigurnim korakom ! DPS – Milo Đukanović” – ukupno 27 dok je procentualno, u odnosu na ukupan broj kandidata na listi, najviše kandidata manje zastupljenog pola bilo na listi Alternativa Crna Gora - 36,36% (20 od 55 kandidata) ;
- Na 15 od 17 podnesenih izbornih lista u prvih deset kandidatskih mjesta nalaze se samo po dvije žene - što je 1/5 kandidata za poslanike. Dakle, na ovih 15 poslaničkih lista od ukupno 150 kandidata za koji su najbolje pozicionirani na izornoj listi, 120 su muškarci dok su 30 žene. Najviše žena u prvih deset kandidatskih mjesta nalazi se na listi HGI – ukupno pet (50%);
- Sve izborne liste koje su stekle mandate nakon izbora nalaze se u grupi od pomenutih 15 poslaničkih mjesta koje u prvih deset kandidatskih mjesta imaju samo po dvije žene ;
- Ukupno 10 izbornih lista je imalo više od 70 kandidata za poslanike. Na tim listama, u posljednjih 10 kandidata se uglavnom nalaze kandidati manje zastupljenog pola;
- Na dvije izborne liste (PZP i Ključ) kandidati manje zastupljenog pola se nalaze na posljednjim mjestima na listi ;
- Nakon raspodjele mandata, od ukupno 81 poslaničko mjesto, 19 je pripalo kandidatima manje zastupljenog pola (23,45%) dok su ostalih 62 poslanička mjesta pripali muškarcima (76,55%) – vidjeti tabelu koja slijedi;

Tabela: Raspored poslaničkih mandata na početku 26. Saziva Skupštine Crne Gore

Partija	Broj mandata	Muškarci	Žene
DPS	36	26	10
DF	18	14	4
KLJUČ (Demos, SNP, URA)	9	7	2
DEMOKRATE	8	6	2
SDP	4	3	1
SD	2	2	/
Bošnjačka stranka	2	2	/
Albanci odlučno	1	1	/

HGI	1	1	/
UKUPNO (%)	81 (100%)	62 (76,6%)	19 (23.4 %)

Period nakon konstituisanja 26. saziva Skupštine Crne Gore obilježen je bio postupkom popune upražnjenih poslaničkih mjesta, koji se shodno odredbama Zakona o izboru odbornika i poslanika sprovodi od strane Državne izborne komisije. Naime, već nakon konstitutivne sjednice, šest poslanika sa izborne liste Demokratske partije socijalista, među kojima je bila jedna poslanica, podnijeli ostavke na te funkcije, te je Državna izborna komisija trebala da sprovede popunu upražnjenih poslaničkih mjesta. Ovdje je bitno naglasiti da čl. 104 Zakona o izboru odbornika i poslanika predviđa da će se upražnjena poslanička mjesta popunjavaju „ako na izbornoj listi sa koje je odbornik, odnosno poslanik izabran preostane isti ili veći broj kandidata od broja odbornika, odnosno poslanika kojima je prestao mandat” te da će se u tom slučaju izabrati onaj kandidat koji je sljedeći prema redosljedu na izbornoj listi. U narednom stavu, čl. 104 predviđa da ako mandat prestane odborniku, odnosno poslaniku iz reda manje zastupljenog pola, umjesto njega izabraće se prvi sljedeći kandidat na izbornoj listi iz reda manje zastupljenog pola. Iz nevladine organizacije Centar za monitoring i istraživanje CeMI, kojaj je pratila izborni proces su javno ukazali na propust u pogrešnu primjenu materijalnog prava od strane DIK-a u postupku popune upražnjenih poslaničkih mjesta.³ Naime, DIK je aktom broj 1060/8, od 30. novembra 2017. godine, predvidio da se upražnjeni mandati raspoređuju „kandidatima po redosljedu sa izborne liste, i to Mihailu Anđušiću, Miomiru M. Mugoši, Dragutinu Papoviću, Nadi Drobnjak, Petru Smoloviću i Petru Porobiću” čime je kandidat sa izborne liste DPS-a Jovanka Laličić ostala bez mandata jer DIK nije primijenio odredbu čl. 104 stav 4 shodno kojoj bi mandat koji je pripadao Suzani Pribilović, trebao da pripadne prvoj narednoj ženi sa liste DPS-a, a ne muškom kandidatu (Porobić) kako je to učinjeno nakon sprovedene procedure. Na ovom primjeru se takođe može prepoznati suštinska nespremnost organa izborne administracije da u punom kapacitetu sprovodi odredbe novog izbornog zakonodavstva, koja u pogledu zastupljenosti kandidata manje zastupljenog pola na listama, sadrže bitno drugačija rješenja, kako u pogledu redosljeda na listi, tako i u dijelu sprovođenja postupka popune upražnjenih poslaničkih i odborničkih mandata.

1.4. Zastupljenost žena u Skupštine Crne Gore

Novoformirani saziv Skupštine Crne Gore je saziv u čijem radu učestvuje najveći broj žena od uspostavljanja višepartijskog sistema u Crnoj Gori. U odnosu na ranije sazive, može se uočiti značajan porast procenta zastupljenosti žena, ali suštinski, rezultate većeg učešća žena u radu tek treba očekivati. Brojke su jedno, a faktička politička moć i uticaj poslanica na proces donošenja odluka u Skupštini Crne Gore su sasvim drugo pitanje. U tom dijelu se očekuje da će se porast brojnosti žena u Skupštini Crne Gore u narednom periodu u značajnoj mjeri ojačati njihove

³ Vidjeti: <http://www.vijesti.me/vijesti/cemi-mandat-pripada-jovanki-lalivic-a-ne-petru-porobicu-915647>

političke pozicije i da će rezultirati značajnije većom prisutnosti u radu radnih tijela Skupštine Crne Gore i obezbijediti suštinski doprinos unaprjeđenju kulture političkog dijaloga u najznačajnijem predstavničkom tijelu u državi. U narednoj tabeli biće prikazani podaci o procentualnoj zastupljenosti žena u Skupštine Crne Gore u devet saziva nakon 1990. godine.

Tabela: Procenat zastupljenosti žena u sazivima Skupštine Crne Gore u period 1992 -2016

Saziv Skupštine Crne Gore	Procenat zastupljenosti žena
1992 – 1996	8,2%
1996 – 1998	8,4%
1998 – 2001	5,1%
2001 – 2002	10.4%
2002 – 2006	13.3%
2006 - 2009	11.1%
2009 - 2012	13.6%
2012 - 2016	18,5%
2016 -	23,5%

Kada je riječ o sazivu Skupštine Crne Gore (period 2012-2016) dva predsjednika (Krivokapić i Pajović) i potpredsjednici su bili muškarci. Generalni sekretar je, takođe, bio muškarac. Od ukupno 81 poslanika, 15 su bile žene. Žene su činile značajnu manjinu u odborima. Od ukupno 181 mjesto u odborima, poslanici su pokrivali 146 mjesta (preko 80%), dok je poslanicama pripalo 36 mjesta (oko 20%). U samo jednom odboru – Odboru za rodnu ravnopravnost, žene su činile većinu (7 od 11 članova odbora su bile žene). U radu pojedinih radnih tijela, poput Odbora za ekonomiju, finansije i budžet, nije učestvovala niti jedna poslanica. U radu Kolegijuma Predsjednika Skupštine, takođe, nije učestvovala niti jedna poslanica. U narednoj tabeli je prikazan raspored učešća žena u radnim tijelima Skupštine Crne Gore u prethodnom sazivu Skupštine Crne Gore.

Tabela: Članovi radnih tijela u Skupštini Crne Gore (2012-2016)

Radno tijelo	Ukupan broj članova	Žene	Muškarci
Ustavni odbor	13	1	12
Zakonodavni odbor	13	3	10
Odbor za politički sistem, pravosuđe u upravu	13	5	8
Odbor za bezbjednost i odbranu	13	1	12
Odbor za međunarodne odnose i iseljenike	13	1	12
Odbor za evropske integracije	13	3	10
Odbor za ekonomiju, finansije i budžet	13	-	13
Odbor za ljudska prava i slobode	11	3	8
Odbor za rodnu ravnopravnost	11	7	4
Odbor za turizam, poljoprivredu, ekologiju i prosotno planiranje	13	2	11
Odbor za prosvjetu, kulturu, nauku i sport	11	4	7
Odbor za zdravstvo, rad i socijalno staranje	11	1	10
Odbor za antikopruciju	13	1	12
Administrativni odbor	13	4	9
Komisija za praćenje i kontrolu postupaka privatizacije	8	-	8
UKUPNO:	182	36 (19.8%)	146 (80.2%)

Novi saziv Skupštine Crne Gore nije donio značajnije pomake kada je riječ o broju žena na upravljačkim pozicijama u Skupštini. Predsjednik i dva potpredsjednika su muškarci. Kao što je ranije navedeno, u aktuelnom sazivu Skupštine Crne Gore nalazi se ukupno 19 žena što predstavlja procenat od 23,5% ukupnog broja poslaničkih mjesta u parlamentu. Ovaj procenat svrstava Crnu Goru neznatano iznad ukupnog svjetskog prosjeka (23%) i nekoliko procenata ispod

prosjeaka zastupljenosti žena u parlamentima evropskih zemalja (25,9%). Imajući u vidu da poslanici opozicionih političkih partija od bojkotuju sjednice Skupštine Crne Gore, trenutno u radu Skupštine učestvuje 42 poslanika predstavnika pet političkih subjekata, od kojih su 10 žene. Takođe, treba napomenuti da je do sada oformljeno 14 radnih tijela Skupštine Crne Gore, koji imaju 94 člana od kojih 24 pripada poslanicama (oko 25%), a 70 poslanicima (oko 75%). Trenutno, obzirom da radna tijela rade u sastavu bez predstavnika opozicionih političkih partija, žene čine većinu u dva odbora, i to: Odboru za rodnu ravnopravnost i Odboru za evropske integracije. Poslanice se nalaze na čelu dva odbora – Odbora za antikorupciju i Odbora za rodnu ravnopravnost. Interesantno je da u aktuelnom sazivu, za razliku od prošlog saziva Skupštine Crne Gore, nema radnih tijela u kojima ne učestvuje niti jedna poslanica.

Tabela: Članovi radnih tijela u Skupštini Crne Gore (2016 -)

Radno tijelo	Ukupan broj članova	Žene	Muškarci
Ustavni odbor	7	2	5
Zakonodavni odbor	7	1	6
Odbor za politički sistem, pravosuđe u upravu	7	1	6
Odbor za bezbjednost i odbranu	7	1	6
Odbor za međunarodne odnose i iseljenike	7	1	6
Odbor za evropske integracije	7	4	3
Odbor za ekonomiju, finansije i budžet	7	1	6
Odbor za ljudska prava i slobode	6	1	5
Odbor za rodnu ravnopravnost	6	3	3
Odbor za turizam, poljoprivredu, ekologiju i prostorno planiranje	7	3	4
Odbor za prosvjetu, kulturu, nauku i sport	6	2	4
Odbor za zdravstvo, rad i socijalno staranje	6	1	5
Odbor za antikorupciju	7	1	6
Administrativni odbor	7	2	5
UKUPNO	94	24 (25.5%)	70 (74.5%)

Treba napomenuti da pravni akti koji regulišu rad Skupštine Crne Gore u značajnijoj mjeri ne poklanjaju pažnju politici rodne ravnopravnosti u unutar institucionalnom funkcionisanju. Poslovnik Skupštine Crne Gore uređuje konstituisanje, organizacija i način radaa Skupštine Crne Gore; prava i dužnosti poslanika; postupke u Skupštini; odnos Skupštine i drugih državnih organa; saradnju Skupštine sa parlamentima drugih država; načela za organizaciju Službe Skupštine i druga pitanja od značaja za rad i ostvarivanje funkcija Skupštine. Članom 34 Poslovnika uređuje se sastav radnih tijela – odbora. Ovaj član ne sadrži obavezu da se prilikom konstituisanja, treba voditi računa o srazmjernoj zastupljenosti poslanika i poslanica u sastavu radnih tijela. Osnovni princip koji proklamuje ovaj član odnosi se na strukturu radnih tijela, koja treba da odgovara stranačkoj zastupljenosti poslanika u Skupštini. U ovom dijelu, Poslovnik Skupštine bi trebao da pretrpi određene izmjene kako bi žene bile zastupljene u radu svih radnih tijela u broju članova koji bi trebao da odgovara njihovom procentualnom udjelu u odnosu na ukupan broj poslanika u Skupštini Crne Gore. To bi značilo, da u svim odborima aktuelnog saziva treba da bude minimum tri žene, što bi povećalo njihovo članstvo u odborima za preko 70% u odnosu na njihovu aktuelnu zastupljenost u radu radnih tijela Skupštine Crne Gore.

Etički kodeks poslanika utvrđuju se etička načela i standardi ponašanja kojih treba da se pridriavaju poslanici u obavljanju svojih dužnosti. Kodeks na indirektan način pominje poštovanje principa ravnopravnosti, kao jednog od osnovnih principa kojeg se poslanici u vršenju svoje funkcije moraju pridržavati. Kodeksom je propisano da se poslanik se u vršenju svoje funkcije treba rukovoditi etičkim principima ponašanja kao što su: objektivnost, odgovornost, uzajamno poštovanje i uvažavanje, kao i poštovanje ugleda Skupštine. Između ostalog, Kodeks propisuje da je poslanik dužan da svoju funkciju obavlja bez predrasuda i diskriminacije u odnosu na rasu, vjeru, pol, nacionalnu pripadnost, životno doba, bračni status, seksualnu orijentaciju, socijalno imovinski položaj i svaku različitost, poštujući i štiteći ljudska prava i slobode. Shodno odredbama Kodeksa, poslanik je dužan da u komunikaciji sa drugim poslanicima, drugim licima i javnošću, postupa sa uvažavanjem i poštovanjem, izbjegavajući izraze koji mogu uvrijediti ili omalovažavati drugo lice ili grupu, poštujući na taj način jednaka prava svih u pogledu političkog opredjeljenja, nacije, pola itd. Kodeks propisuje da je poslanik dužan da poštuje pravila ponašanja kojima se obezbjeđuje održavanje reda na sjednici Skupštine, radnog tijela ili komisije, a narodito: da poštuje i štiti osnovna prava utvrđena Ustavom Crne Gore, zakonom i Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i da ne koristi riječi i izraze koji mogu vrijeđati ili omalovažavati drugoga, izraze ili njihove sinonime koji vrijeđaju ljudsko dostojanstvo i podstiču mržnju, netoleranciju i nasilje i osudi svako ponašanje kojim se isto podstiče. Među teže povrede Kodeksa, ubrajaju se kršenje ljudskih prava i sloboda i principa ravnopravnosti, kao i korišćenje riječi i izraza ili njihovih sinonima kojima se omalovažavaju druga lica ili vrijeđa njihovo dostojanstvo; podsticanje na mržnju, netoleranciju i nasilje.

2. Žene u političkim partijama u Crnoj Gori

Pored pravnih mjera koje se u komparativnim pravnim sistemima uvode kako bi se unaprijedio stepen učešća žena u politici (o kojima je više bilo riječi u prethodnom odjeljku ove analize), u brojnim državama se na na nivou političkih partija definišu pojedine stranačke posebne mjere kojima se želi ostvariti veći stepen učešća žena u unutarpartijskim procesima. To su tzv. mjere preferencijalnog tretmana za žene, kao što su na primer sistemi kvota i druge unutarpartijske mjere. Unutarpartijske mjere, različite po svom modelu primjene, imaju za cilj da se unutrašnjim aktima političkih partija obezbijede organizacioni, edukativni i logistički podsticaji koji će rezultirati unaprjeđenjem stepena realizacije prava žena na političko reprezentovanje u okviru političkih partija. Od unutarpartijskih mjera za bolju predstavljenost žena u ovoj studiji ćemo pomenuti upravo one koje se prepoznaju kroz navedene tri vrste podsticaja za bolju predstavljenost žena, a koje postoje u pravnim aktima ili praksi političkih partija u Crnoj Gori.

U okviru organizacionih podsticaja koji unutar političkih partija obezbjeđuju veće učešće žena u procesima, najučestaliji oblici su unutarpartijske kvote za žene i osnivanje/funkcionisanje unutarpartijskih ženskih foruma. Unutarpartijske kvote predstavljaju posebne mjere koje se definišu internim aktima političkih partija i čijim uvođenjem se neposredno utiče na otklanjanje neravnopravnosti žena i muškaraca u unutarpartijskim procesima. Danas, u više od 50 zemalja političke partije uvele su kvote za svoje izborne liste. Od zemalja u kojima postoje partijske kvote i u kojima se efekti koje su kvote imale na povećanje ukupne zastupljenosti žena u parlamentima treba istaći: Švedsku, Norvešku, Dansku, Holandiju, Njemačku, Poljsku i Češku. Sa druge strane, unutarpartijski ženski forumi predstavljaju oblik samoorganizovanja ženskih grupa u okviru političkih partija, sa ciljem njihovog daljeg osnaživanja, ostvarivanja saradnje s drugim institucijama, organizacijama i motivisanja drugih žena da pristup programskim opredjeljenjima političke partije koju zastupaju. Unutarpartijski forumi žena imaju svoje pravilnike, svoja programska opredjeljenja koja zagovaraju unutar partija i sredstva koja se iz budžeta partije izdvajaju za njihovo nesmetano funkcionisanje i komunikaciju sa biračima. Ono što je nesumnjivo najznačajniji osno zbog koga forumi žena postoje unutar političkih partija je pružanje aktivne podršk članicama na unutarpartijskim izborima, pogotovu ako je riječ o kandidaturi članica za istaknuta mjesta u političkim partijama. Čest je slučaj da partije unutrašnjim pravnim aktima predviđaju da predstavnice foruma žena imaju zagarantovano mjesto u najvišim organima partije, glavnim odborima i predsjedništvima, gdje su u prilici da ostvaruju Unutarpartijski forumi žena imaju i svoju misiju uperenu ka široj javnosti i biračima koja se najčešće ogleda u promovisanju ideja rodne ravnopravnosti i unaprjeđenja položaja žena u društvenom ambijentu. Nesumnjivo da su unutarpartijski forumi žena veoma značajna podsticajna mjera koja sa jedne strane jača organizacionu strukturu žena unutar partija. Međutim, osnovni nedostatak unutarpartijskih foruma je u tome da često nemaju značajniji uticaj kada je riječ o unaprjeđenju političkog reprezentovanja žena u široj društvenoj zajednici. Veoma značajne aktivnosti koje političke

partije sprovode na nivou unaprjeđenja kapaciteta svojih članica vezuju se sa edukativne programe koji su dizajnirani da pripremaju žene za političke karijere i funkcije u partiji, ili pak funkciju poslanika. Kao primjer, treba navesti partiju Zelenih iz Njemačke, koja organizuje radionice i kongrese sa ciljem ohrabrenja žena da se kandiduju na izborima. Generalno, ove mjere su rjeđe od organizovanja unutarpartijskih ženskih foruma ili ogranaka, što ukazuje na potrebu da partije moraju više da se posvete razvoju kapaciteta i snažnijem institucionalnom podsticanju žena da aktivno učestvuju u političkim procesima.

Statut Demokratske partije socijalista (DPS) predviđa da se u organima partije na svim nivoima obezbjeđuje adekvatna rodna zastupljenost. Statut predviđa da u postupku kandidovanja i izbora članova organa Partije, treba da obezbijedi najmanje 30% kandidata manje zastupljenog pola. Pored toga, predsjednice opštinskih ogranaka organizacija žena su po funkciji članovi opštinskih odbora DPS-a, dok je predsjednica organizacije žena na partijskom nivou po funkciji ujedno i član Glavnog odbora partije. U narednoj tabeli su prikazani podaci o zastupljenosti žena u organima DPS-a.

DPS	Muškarci	Žene	Ukupno
Glavni odbor	158 (70,8%)	65 (29,2%)	223
Predsjedništvo	12 (80%)	3 (20%)	15

Prema podacima iz tabele može se zaključiti da faktička zastupljenost žena u Glavnom odboru DPS-a i pored statutarnih odredbi kojim se na neki način uvodi zastupljenost na nivou 30%, je neznatno niža i kreće se oko 29,2%. Od ukupno 223 člana Glavnog odbora 65 su žene dok su 158 muškarci. Na nivou predsjedništva DPS-a partije, žene predstavljaju petinu ukupnog broja članova – od ukupno 15 članova predsjedništva, tri su žene. Program prioriteta DPS-a usvoje 2015. godine na jednom mjestu poinje politike ravnopravnosti, kroz konstataciju da je neophdono da Crna Gora bude društvo jednakih šansi za sve, te će stoga partija *“doprinositi unapređivanju antidiskriminacione politike, posebno kada je riječ o senzitivnim kategorijama građana: osoba s invaliditetom, žena, Roma, kao i osoba drugačije seksualne orijentacije.”* Program prioriteta navodi da je ovakav odnos prema politikama ravnopravnosti bio i ostaje u vrhu prioriteta DPS-a. Shodno odredbama Statuta, partija ima organizaciju žena, a naziv organizacije je Ženska alijansa Demokratske partije socijalista (*“ŽAD”*) koja je osnovana od strane Glavnog odbora partije 27. decembra 2011. godine.

Socijalistička narodna partija Crne Gore SNP je statutom uvela obavezu da u organima partije mora biti najmanje 30 posto žena. Članom 24 Statuta predviđeno je da se u partijskim organima

na svim nivoima, bira najmanje 20 % mlađih od 30 godina i najmanje 30 % manje zastupljenog pola. Uporedo sa uvođenjem unutarpartijskih kvota, u SNP-u je kontinuirano tekla „borba“ za unaprjeđenje i institucionalno osnaženje organizacije žena, koja je našla svoje mjesto i u novom Statutu partije. Nakon što je dio funkcionera SNP-a napustio ovu političku partiju, broj članova glavnog odbora se smanjio na 148 od čega je 36 žena što predstavlja oko četvrtinu ukupnog broja članova Glavnog odbora. Statutom je predviđeno da je Asocijacija žena dobrovoljna organizacija žena, koju čine žene članice partije, i da se ista bavi se položajem i pravima žena u društvu, kao i ostvarivanjem prava žena u skladu sa evropskim standardima. Asocijacije žena funkcionišu na opštinskom nivou su, a organi asocijacije su: opštinski odbor Asocijacije žena, predsjedništvo i predsjednica. Opštinski odbor Asocijacije žena bira se na predlog oblika organizovanja SNP CG u opštinskoj organizaciji, na način što svaki oblik organizovanja, po pravilu, predlaže najmanje jednu članicu opštinskog odbora Asocijacije žena. Odluku o broju članova i načinu izbora opštinskog odbora Asocijacije žena, kao i odluku o izboru opštinskog odbora Asocijacije žena donosi opštinski odbor SNP nakon završenog unutarpartijskog postupka predlaganja kandidata za članice opštinskog odbora Asocijacije žena. Članovi opštinskog odbora su, po funkciji sve članice opštinskog odbora i Glavnog odbora SNP CG iz konkretne opštinske organizacije. Opštinski odbor Asocijacije žena iz reda svojih članica bira Predsjedništvo uz prethodnu saglasnost predsjednika opštinskog odbora. Predsjedništvo Asocijacije žena, po pravilu, ima najmanje 10 članica. Predsjedništvo iz svog sastava bira predsjednicu Asocijacije žena na opštinskom nivou uz prethodnu saglasnost predsjednika opštinskog odbora.

Socijaldemokratska partija Crne Gore SDP je prva politička partija koja je u svoja pravno-politička akta uključila rodna pitanja. Na Kongresu SDP-a 2001. godine, usvojen je program čiji je sastavni dio zagovaranje ravnopravnog položaja muškaraca i žena u društvu. U ovom - posljednjem dijelu programa partije, navodi se da u ispunjavanju svojih programskih ciljeva i politike SDP-a posebno mjesto zauzimaju “aktivnosti na uspostavljanju ravnopravnosti polova” utemeljene na: uvažavanju principa da se sloboda i pravda zasnivaju na priznavanju suštinskog dostojanstva svakog covjeka, jednakog i neotuđivog prava svih građana – žena i muškaraca, odnosno da je ravnopravnost polova pitanje osnovnih ljudskih prava i sloboda; prepoznavanju potrebe da u demokratskom društvu struktura predstavnika u organima vlasti mora odražavati strukturu birackog tijela; realnoj ocjeni da žene nijesu ravnopravno zastupljene u predstavničkim i drugim organima, odnosno na svim mjestima odlučivanja. U posljednjem izbornom programu SDP-a “*Država svima*” koji je objavljen tokom 2016. godine, na nivou opšteg principa je predstavljen stav da se “*rodna ravnopravnost podrazumijeva u državi jednakih šansi za sve*”. U ovom dokumentu se navodi da će se ova politička partija zalagati za stvaranje socijalnog i političkog ambijenta u državi u kojoj će žene, muškarci i osobe drugih rodnih identiteta imati jednake šanse da ostvare svoja prava i da učestvuju u donošenju odluka. Takođe, navodi se da će se ova partija zalagati za dalje unaprijeđenje ljudskih prava i rodne ravnopravnosti, veće učešće žena u procesu odlučivanja u

političkom i javnom životu, unaprijeđenje zakonodavnih i institucionalnih mehanizma za primjenu rodne ravnopravnosti, uvođenje rodno osjetljivog vaspitanja i obrazovanja, posticanje rodne ravnopravnost u ekonomiji, uvođenje rodno osjetljive zdravstvene zaštite, spriječavanje rodno zasnovanog nasilja, promovisanje rodne ravnopravnosti putem medija i kulture.

Statut SDP-a predviđa da su, prilikom utvrđivanja lista kandidata za sve organe partije, zakonodavnu i izvršnu vlast na državnom i lokalnom nivou, nadležni predlagači dužni voditi računa o zastupljenosti od najmanje 30% članova svakog pola i 20% članova do 30 godina starosti. Na taj način su se stvorili pravni preduslovi za zastupljenost žena i mladih u procesima donošenja odluka. Međutim, raspoloživi podaci govore da je faktičko stanje u partiji bitno drugačiji, što se može vidjeti u narednoj tabeli.

SDP	Muškarci	Žene	Ukupno
Glavni odbor	61 (80%)	16 (20%)	77
Predsjedništvo	18 (86%)	3 (14%)	21

Dakle, u Glavnom odboru SDP-a od ukupno 77 članova, 16 su žene, što predstavlja oko 20% ukupnog broja članova Glavnog odbora. U Predsjedništvu partije sjede samo tri žene što je ispod 15% ukupnog broja ovog partijskog organa. Statut SDP, među stalnim oblicima posebnog unutarpartijskog organizovanja prepoznaje Forum žena. Forum djeluje na teritorijalnom principu putem Lokalnih odbora koji okupljaju članice sa područja jedne opštine, odnosno putem Centralnog odbora na nacionalnom nivou, kojeg čine predsjednice svih Lokalnih odbora, predsjednica i potpredsjednice Foruma. Interesantno je da je Forum predvidio niz mjera ka kojima je usmjereno političko djelovanje ove asocijacije, što je primjer dobre prakse, pogotovu kada je riječ o definisanju ciljeva funkcionisanja ženskih asocijacija na nivou političkih partija. Među ciljeve političkog djelovanja, Forum žena SDP proklamuje:

- Zalaganje za ravnopravno učešće žena i muškaraca u procesima političkog odlučivanja, kako u institucijama vlasti tako i u Partiji, imajući u vidu da socijaldemokratija podrazumijeva jasnu opredeljenost za socijalnu pravdu, koja između ostalog ističe, i zahtjev za jednakom zastupljenošću oba pola;
- Osnaživanje postojećih i stvaranje novih institucionalnih mehanizama za ostvarivanje ravnopravnosti polova, kako na državnom, tako i na lokalnom nivou;
- Podsticanje učestvovanja žena u predstavničkim i izvršnim organima vlasti na svim nivoima, kroz uključivanje većeg broja žena u rad Partije, čime se podiže kvalitet politike koju ona vodi, a na dnevni red se stavljaju neka zaboravljena i nova pitanja što stvara politiku koja više odgovara građanima oba pola;

- Zalaganje za donošenje izbornog zakonodavstva kojim će se omogućiti jednako učešće žena i muškaraca prilikom kandidovanja, vođenja kampanje i izbora

Pokret za promjene (PzP) je jedna od političkih partija koja je svoje djelovanje otpočela 2006. Godine i nakon prvog izlaska na nacionalne parlamentarne izbore zabilježila značajan izborni rezultat, postavši individualno najjača opoziciona politička partija. Program ove partije iz 2006. godine sadrži obiman broj mjera usmjerenih ka brojnim oblastima društvenog života. Kroz temeljne principe za koje se zalaže ova politička partija, naglašeno je "*princip ravnopravnosti je osnova dobre vladavine i stabilnog društva. Stoga, PzP teži da postigne i da u potpunosti primijeni/poštuje princip jednakosti. Ovo je narocito važno u oblasti rodne ravnopravnosti i PzP ce neumorno raditi u pravcu uspostavljanja ovog principa na razlicitim nivoima: u porodici, na radnom mjestu, u javnom i društvenom životu.*" U dijelu programa koji se odnosi na društvena pitanja, predstavljeno je zalaganje ove partije za sprovođenje "*pronatalne populacionu politike u pravcu uvećanja stanovništva*" uz niz afirmativnih mjera za majke i djecu. Kroz Statut partije, koji je izmijenjen 2014. Godine, Pokret za promjene je definisao oravce unaprjeđenja položaja žena u unutarpartijskim procesima, kroz definisanje da se prilikom izbora organa Partije, u cilju poštovanja principa rodne ravnopravnosti, vodi računa da najmanje 30 % članova/ica bude iz redova manje zastupljenog pola. Predsjednica žena je po funkciji članica Skupštine i Predsjedništva partije. Trenutno na nivou organa upravljanja ovom političkom partijom ne nalazi statutom predviđeni postotak od 30% žena. Naime, u Glavnom odboru taj procenat se kreće oko 20% dok je na nivou Predsjedništva PZP-a od 10 članova svega dvije žene.

PzP	Muškarci	Žene	Ukupno
Glavni odbor	68 (79%)	18 (21%)	86
Predsjedništvo	8	2 (16%)	10

Statut među posebnim – interesnim oblicima djelovanja unutar partije prepoznaje klub - mrežu žena (FIDES), koja je prepoznata kao dobrovoljna organizacija koju čine članice PzP-a. Klub žena se bavi položajem i pravima žena u društvu, ostvarivanjem prava žena u skladu sa evropskim standardima i zalaže se za aktivno učešće žena na svim nivoima i u svim aktivnostima Partije. Organizacija i djelovanje kluba žena se uređuje posebnim pravilnikom donijetim od strane Predsjedništva Partije na predlog samog kluba žena. FIDES je u dosadašnjem radu objavio Deklaraciju kojom proklamuje političke stavove za koje će se zalagati ova asocijacija.

Nova srpske demokratija NOVA svojim programom proklamuje poštovanje ljudskog dostojanstva, slobode i jednakosti, uz borbu za pravdu, demokratiju, toleranciju, vladavinu prava, solidarnost između žene i muškarca, poštovanje ljudskih prava i prava koja pripadaju manjinama. U odredbama koje se tiču uređenja porodice, program NOVE sadrži zalaganja ove partije ka ekonomskoj i socijalnoj zaštiti porodice, i zalaganje za potpunu emancipaciju žena, zaštitu i dostojanstvo majke i borbu protiv nasilja u porodici.

Statutom ove političke partije nijesu predviđene odredbe kojim se uređuju način i mjere za postizanje rodno balansirane zastupljenosti žena i muškaraca u partijskim organima, na kandidacionim listama za izbor poslanika i odbornika, u izabranim klubovima poslanika i odbornika i za izbor na javne funkcije na svim nivoima. Statut uspostavlja kao posebno unutarpartijsko tijelo Forum žena, kao dobrovoljnu organizaciju svojih članica. Shodno statutu partije, Forum aktivno učestvuje u političkom životu NOVE i ima za cilj stvaranje ambijenta za što značajnije učešće žena u politici. Opštinski odbori su, u skladu sa statutom, dužni da na osnovu odluke Izvršnog odbora, osnuju opštinske organizacije Foruma žena. Forum žena ima svoje predsjedništvo, koje čine predstavnice opštinskih ogranaka Foruma, koje biraju predsjednicu uz saglasnost Izvršnog odbora. Predsjednica predsjedništva Foruma žena je po funkciji član Glavnog odbora partije, a predsjednice opštinskih foruma žena su po funkciji članovi opštinskih odbora partije. Međutim, i pored navedenih statutarnih garancija, faktička zastupljenost žena u ovom političkom subjektu je na izrazito niskom nivou. Naime, prema raspoloživim podacima, u stranci ne postoji niti jedna žena u Predsjedništvu koje broji sedam članova, dok je u Izvršnom odboru samo jedna žena od ukupno 22 člana.

Bošnjačka stranka BS je politička partija koja je nastala 2005. godine. U svom programu koji je usvojen 25. Jula 2015. godine, Bošnjačka stranka prepoznaje značaj politika rodne ravnopravnosti navodeći da su učešće žena na svim nivoima odlučivanja, prisutnost u kreiranju javnih politika, posebne kvote u izbornom sistemu, programski prioriteti u narednom periodu. Na ovaj način, u ovoj partiji smatraju da će doprinijeti razvoju rodne ravnopravnosti i omogućiti veće učešće žena na mjestima odlučivanja. Statut Bošnjačke stranke sadrži odredbu kojom je precizirano da je u organima BS-a na svim nivoima obezbijeđena rodna zastupljenost shodno pozitivnom zakonodavstvu. Međutim, podaci iz partije govore sasvim suprotno, obzirom da zastupljenost žena u partijskim organima nije na proklamovanom nivou.

Bošnjačka stranka	Muškarci	Žene	Ukupno
Glavni odbor	61 (75%)	21 (25%)	82
Predsjedništvo	9 (90%)	1 (10%)	10

Shodno dostupnim podacima, od članova Predsjedništva kojih ukupno ima 10, samo je jedna žena. Ukupan broj članova Glavnog odbora iz svih opština je 82, od čega je 21 žena, što predstavlja četvrtinu ukupnog broja članova Glavnog odbora ove političke partije. Statut Bošnjačke stranke među posebnim oblicima organizovanja preporučuje Forum žena. Tokom 2011. godine, Forum žena Bošnjačke partije je postao organizaciono funkcionalan, kroz održavanje izborne konvencije Foruma žena i kroz održavanje prve sjednice Predsjedništva Foruma žena na kojoj je zauzet stav da se se formiraju ogranci Foruma žena u gradovima i opštinama u kojima još uvijek ne postoje.

Socijaldemokrate Crne Gore su novoformirana politička partija, koja je osnovana početkom 2016. Godine i koja je već nakon učešća na prvim parlamentarnim izborima stekla parlamentarni status. Statut Socijaldemokrata već u članu 3 proklamuje afirmaciju rodne ravnopravnosti kao jednog od glavnih načela i ciljeva. Međutim, statut ne definiše posebne kvote kada je riječ o učešću žena u unutarpartijskim procesima odlučivanja u organima političke partije. U članu 28 Statuta navodi se da se članovi Glavnog odbora biraju tako da svaka opštinska organizacija i organizacija Glavnog grada budu zastupljene sa onoliko članova srazmjerno broju glasova ostvarenih na parlamentarnim, odnosno lokalnim izborima, s tim da svaka opštinska organizacija mora biti zastupljena s najmanje jednim članom, pri čemu opštinska organizacija i organizacija Glavnog grada moraju voditi računa o zastupljenosti najmanje 30% žena i 20% mlađih od 30 godina. U organima upravljanja ovog političkog subjekta, žene nijesu zastupljene u značajnijem procentu. U Glavnom odboru partije je svega 29 žena (22%) dok je u Predsjedništvu partije tri žene od ukupno 19 članova. Predsjednik i tri potpredsjednika partije su muškarci.

Socijaldemokrate	Muškarci	Žene	Ukupno
Glavni odbor	101 (78%)	29 (22%)	131
Predsjedništvo	16 (85%)	3 (15%)	19

Kao posebno unutarpartijsko tijelo Statutom (član 86) je uspostavljen Forum žena. Shodno odredbama Statuta, Forum žena, se zalaže se za prava žena i zaštitu tih prava, a naročito za: ravnopravnost polova; veće učešće žena u političkom i javnom životu; poboljšanje položaja žena u društvu.

Demokrate Crne Gore su takođe mlada politička partija koja je nastala sredinom 2015. Godine i koja je već nakon učešća na prvim parlamentarnim izborima stekla parlamentarni status. U programskim opredjeljenjima ove političke partije, navodi se da se Demokrate zalažu za rodnu ravnopravnost i podsticanje aktivnijeg učešća žena u društveno političkim procesima. Rodna ravnopravnost se takođe pominje u programu partije gdje je navedeno da Demokrate nude društveno odgovornu politiku koja će omogućiti raznim podsticajnim mjerama, olakšicama i subvencijama ekonomsko osnaživanje porodice, posebno ekonomsko osnaživanje žena koje će potpuno ravnopravno sa muškarcima imati pravo na vlastitu imovinu, nasleđe, sigurno i pristojno zaposlenje, jednaku naknadu za rad. Takođe ističu nultu toleranciju prema nasilju nad ženama, djecom, starim i iznemoglim licima, puno poštovanje Zakona o rodnoj ravnopravnosti i omogućavanje većeg učešća žena u javnim poslovima, na rukovodećim mjestima i mjestima odlučivanja, kao i posebnu zdravstvenu zaštitu žena u okviru potrebe za zdravim potomstvom. U svojim ciljevima navedenim u Statutu takođe izdvajaju i rodnu ravnopravnost i podsticanje

aktivnijeg učešća žena u društveno-političkim procesima. Statut prepoznaje Forum žena kao kao dobrovoljnu organizaciju članica Demokrata, koji treba da bude formiran sa ciljem afirmacije ravnopravnosti polova i aktivnog učešća žena u politici, društvenom životu i mjestima odlučivanja. Forum žena još uvijek nije formiran. Na nivou organa ove političke partije, žene su možda i u najvećem procentu prisutne u odnosu na ostale političke subjekte u Crnoj Gori. Glavni odbor Demokrata broji ukupno 131 član od kojih je 94 muškarca i 37 žena – što predstavlja nešto preko 28% ukupnog broja članova Glavnog odbora partije. Predsjednik partije je muškarac. Od pet potpredsjednika partije, jedna je žena.

DEMOS je novosnovani politički subjekt koji je osnovan 2015. godine i koji je u okviru velike koalicije Ključ uspio da stekne parlamentarni status na prethodnim parlamentarnim izborima. U svom programskom dokumentu, DEMOS navodi da treba da postoji zajamčena rodna ravnopravnost koja će postati stvarnost u svim oblastima, te paritetna zastupljenost žena i muškaraca u svim sferama, jednaki uslovi i jednako vrednovanje koje trebaju biti osnov socijalne pravde i prosperiteta.

DEMOS	Muškarci	Žene	Ukupno
Glavni odbor	57 (70,4%)	24 (29,6%)	81
Predsjedništvo	7 (64%)	4 (36%)	11

Iako Statut DEMOS-a ne predviđa posebna pravila kada je riječ o članstvu žena u organima upravljanja ovog političkog subjekta, kao ni Forum/Asocijaciju žena kao mogući oblik unutarpartijskog djelovanja žena, u praksi situacija u ovom političkom subjektu je bolja nego u pojedinim političkim subjektima u kojima postoje sve pravne i institucionalne garancije učešća žena u procesima donošenja odluka. Tako na primjer, od ukupno 81 članova Glavnog odbora DEMOS-a – 24 su žene što predstavlja gotovo 30% ukupnog broja članova. Takođe, na nivou Predsjedništva, u ovom političkom subjektu se nalazi 4 žene od ukupno 11 članova, što predstavlja najveći procenat učešća žena u nekom kolektivnom organu odlučivanja u političkim subjektima u Crnoj Gori. Svakako, da je neophodno da DEMOS kroz izmjene I dopune statuta obezbijedi formalne osnove za uspostavljanje asocijacije žena u najskorijem periodu.

Demokratska narodna partija DNP je novoformirani politički subjekat osnovan 2015. godine. Kao dio koalicije Demokratskog fronta, ova politička partija učestvuje u parlamentarnom životu određeno vrijeme. Statut DNP-a prepoznaje rodnu ravnopravnost kao jedan od temeljnih principa za koje se zalaže ova politička partija. Statut ne poznaje sistem kvota za žene u unutarpartijskim tijelima. Shodno Statutu partije, asocijacija žena je dobrovoljna organizacija članica i simpatizerki koje aktivno učestvuju u političkom životu Partije, koja ima predsjednicu

koju bira Glavni odbor na prijedlog Predsjednika Partije. Predsjednica Asocijacije žena podnosi godišnji izvještaj o radu Glavnom odboru i predsjedniku Partije. Ciljevi Asocijacije žena su također definisani Statutom, a kao najznačajniji prepoznati su: podsticanje značajnijeg učešća žena u političkom životu u stranci i na državnom nivou; organizacija edukativnih radionica; pružanje savjeta organima Partije o pitanjima od značaja za žene u Crnoj Gori; saradnja sa organizacijama sa srodnim ciljevima u zemlji i inostranstvu. Tokom 2016. godine održana je izborna konvencija Asocijacije žena DNP-a čime je u organizacionom smislu i ova partija dobila svoju žensku grupu. U Glavnom odboru DNP-a od 77 članova, 16 su žene – što predstavlja oko 20% ukupnog broja članova Glavnog odbora. U Predsjedništvu partije se nalaze dvije žene od ukupno 15 članova.

DNP	Muškarci	Žene	Ukupno
Glavni odbor	61 (80%)	16 (20%)	77
Predsjedništvo	13 (87%)	2 (13%)	15

Hrvatska građanska inicijativa HGI je politička partija koja sa posebnom pažnjom njeguje politike rodne ravnopravnosti, sa posebnim fokusom na položaj žene u društvu. U svom političkom programu, ova partija iskazuje spremnost da će se snažno zalagati za ravnopravni udio žena u svim segmentima života, odnosno za apsolutnu ravnotežu među polovima u društvu Crne Gore. Takođe, programom partije je definisano da će se HGI zalagati za upotrebu rodnoosjetljivog jezika, tačnije za punu afirmaciju žene kao studentice vrhunske menadžerice, naučnice, političarke, umjetnice. Ova partija će punu pažnju usmjeriti ka sljedećim aktivnostima: praćenju zakonodavstva koje se odnosi na brigu za djecu predškolskog uzrasta, školstvo i obrazovanje, žensko zdravlje, porodično zakonodavstvo i zapošljavanje; reviziju zakonodavstva koje se odnosi na nasilje u obitelji, naglašavajući zahtjev gonjenja počinitelja u obiteljskom nasilju po službenoj dužnosti; građanske i parlamentarne inicijative koje se odnose na ženske interese i prava. Forum žena HGI je prepoznat u Statutu partije kao jedan od organa stranke. Definisano je da članice partije imaju potpuno jednako pravo da budu birane u sve organe partije bez ograničenja, kao i da ispred stranke budu predlagane i birane u sve structure vlasti. Statut ne poznaje sistem kvota za žene u unutarpartijskim tijelima, već na nivou deklaratorne odredbe priznaje pravo svim članicama da budu birane u sve partijske strukture i tijela. U središnjem odboru stranke, od 18 članova, 5 su žene. U Predsjedništvu HGI od 7 članova 3 su žene. Predsjednica partije je žena.

Građanski pokret URA je politička partija koja je nastala sredinom 2016. godine, koji je na parlamentarnim izborima nastupio u koalicionom aranžmanu sa DEMOS-om i SNP-om u okviru velike koalicije Ključ i nakon izbora uspio da stekne parlamentarni status. Politički program partije ne sadrži značajnije odrednice o rodnoj ravnopravnosti i definisanju odnosa ovog političkog

subjekta prema politikama rodne ravnopravnosti u državi. Statutom partije se ne uređuje detaljnije procedura učešća žena u procesima unutarpartijskog odlučivanja. Iako se u osnovnim odredbama statuta navodi da se samim statutom, između ostalog uređuje i način obezbjeđenja afirmativne akcije radi ostvarenja ravnopravnosti polova u postupku izbora organa partije – u daljim odredbama Statuta ovaj opšti princip nije razrađen na detaljniji način, tj. nije propisan sistem kvota niti garantovanih mjesta za žene u organima ovog političkog subjekta. Statut prepoznaje Forum žena kao promotivno-aktivističko, savjetodavno i radno tijelo na nacionalnom nivou. Nema dostupnih informacija o tome da li je Forum žena URA osnovan do danas. Predsjednik URA je muškarac ; od tri potpredsjednika URA – jedna je žena ; od 14 članova koordinacionog odbora – dvije su žene.

Ključni nalazi

- Crna Gora se sa 23,5% zastupljenosti žena u nacionalnom parlamentu, nalazi na 74 mjestu sa u svijetu. Ovaj procenat svrstava Crnu Goru neznatano iznad ukupnog svjetskog prosjeka (23%) i nekoliko procenata ispod prosjeka zastupljenosti žena u parlamentima evropskih zemalja (25,9%);
- Iako je po prvi put Crna Gora premašila procenat od preko 20% žena u nacionalnom parlamentu, i dalje postoji značajan prostor za unaprjeđenje političke predstavljenosti žena. Ovo se može postići kroz dalje izmjene izbornog zakonodavstva i propisivanje rješenja da uz 30% žena na izbornim listama, iste sadrže, po uzoru na zakonsko rješenje u izbornom zakonu Srbije, odredbu koja definiše da se na izornoj listi među svaka tri kandidata po redosljedu (prva tri mjesta, druga tri mjesta i tako do kraja liste) mora biti najmanje po jedan kandidat - pripadnik onog pola koji je manje zastupljen na listi. Na ovaj način bi se u Crnoj Gori gotovo izvjesno obezbijedio procenat učešća žena u organima predstavničke vlasti, kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou, veći od 30%;
- Primjena odredbi novog izbornog zakonodavstva o utvrđivanju i proglašavanju kandidatskih lista sa tačno utvrđenim rasporedom predstavnika manje zastupljenog pola, po prvi put su primijenjene na lokalnim izborima koji su održani sredinom 2014. godine i kasnije, i proizvele su napredak kada je riječ o zastupljenosti žena u organima predstavničke vlasti na lokalnom nivou u gotovo svim opštinama u kojima su izbori održani;
- Poslanice i dalje nijesu na adekvatan način zastupljene u radnim tijelima Skupštine Crne Gore. U prethodnom sazivu Skupštine Crne Gore od ukupno 181 mjesto u odborima, poslanici su pokrivali 146 mjesta (preko 80%), dok je poslanicama pripalo 36 mjesta (oko 20%). U samo jednom odboru – Odboru za rodnu ravnopravnost, žene su činile većinu (7 od 11 članova odbora su bile žene). U radu pojedinih radnih tijela, poput Odbora za

ekonomiju, finansije i budžet, nije učestvovala niti jedna poslanica. U novom sazivu Skupštine Crne Gore, do sada je oformljeno 14 radnih tijela, koji imaju 94 člana od kojih 24 pripada poslanicama (oko 25%), a 70 poslanicima (oko 75%). Trenutno, obzirom da radna tijela rade u sastavu bez predstavnika opozicionih političkih partija, žene čine većinu u dva odbora, i to: Odboru za rodnu ravnopravnost i Odboru za evropske integracije. Poslanice se nalaze na čelu dva odbora – Odbora za antikorupciju i Odbora za rodnu ravnopravnost. U aktuelnom sazivu nema radnih tijela u kojima ne učestvuje niti jedna poslanica;

- Član 34 Poslovnika kojim se uređuje se sastav radnih tijela Skupštine Crne Gore ne sadrži obavezu da se prilikom konstituisanja radnih tijela, treba voditi računa o srazmjernoj zastupljenosti poslanika i poslanica u sastavu istih. Osnovni princip koji proklamuje ovaj član odnosi se na strukturu radnih tijela, koja treba da odgovara stranačkoj zastupljenosti poslanika u Skupštini. U ovom dijelu, Poslovnik Skupštine bi trebao da pretrpi određene izmjene kako bi žene bile zastupljene u radu svih radnih tijela u broju članova koji bi trebao da odgovara njihovom procentualnom udjelu u odnosu na ukupan broj poslanika u Skupštini Crne Gore.
- Organi izborne administracije nijesu u dovoljnoj mjeri upoznati sa sadržinom odredbi novog izbornog zakonodavstva kojim su propisani uslovi za utvrđivanje izbornih lista – posebno onih koje se odnose na procenat kandidata manje zastupljenog pola i utvrđivanje pravilnog redoslijeda kandidata na izbornim listama. Brojni problemi u primjeni zakona kada je riječ o potvrđivanju izbornih lista, kao i u postupcima popune upražnjenih poslaničkih i odborničkih mjesta koji su obilježili prethodni period – ukazuju na neophodnost da organizovanja posebnih programi obuke za članove stalnog sastava Državne izborne komisije i Opštinskih izbornih komisija na kojima će im se predstaviti dosadašnja praksa i zakonska rješenja i otkloniti sve nedoumice u vezi sa primjenom pravila o utvrđivanju izbornih lista.
- Programi i statute većine političkih partija u Crnoj Gori propisuju osnovne principe kojima se, deklarativno, zalažu za promovisanje politika rodne ravnopravnosti. Pored opštih principa, statuti pojedinih političkih partija u Crnoj Gori sadrže i konkretne odredbe kojima se uvode unutarpartijske kvote - procenti pri kandidovanju i izboru članova partijskih organa, čime se, obezbjeđuje zastupljenost žena u upravljačkim organima političkih partija. Međutim, i pored pravnih garancija sadržanih u najvišim pravnim aktima političkih partija, nije rijedak slučaj da faktičko stanje odnosno faktička zastupljenost žena u organima upravljanja nije na predviđenom nivou, odnosno da prisustvo žena u najvišim organima partija ne zadovoljava standarde predviđene pravnim aktima.

- Statuti gotovo svih partija predviđaju uspostavljanje asocijacija žena (forumi, orgaizacije), kao tijela koja na dobrovoljnoj osnovi okupljaju članice političkih partija. Do sada, veliki napredak je zabilježen u periodu od 2011. godine na uspostavljanju foruma žena u svim političkim partijama u Crnoj Gori. U narednom periodu se očekuje konkretan doprinos ženskih grupa jačem pozicioniranju žena u unutarpartijskim procesima. Stvaranje novog talasa liderki je od izuzetne važnosti ne samo za političke, već i za ukupne demokratske procese u Crnoj Gori;
- Uloga asocijacija žena nije jasno pozicionirana u partijskim dokumentima, niti je predstavljena detaljna struktura i procedure donošenja odluka u ovim partijskim tijelima. Iz sadržine statuta političkih partija, ne može se sa sigurnošću zaključiti da asocijacije žena unutar političkih partija uživaju punu funkcionalnu i finansijsku nezavisnost;
- Ni jedna politička partija nije uspostavila praksu uspostavljanja posebnih stranačkih mjera i logističkih podsticaja koji bi trebali da rezultiraju većom motivacijom žena za aktivnije učešće u unutarpartijskim i ukupnim političkim procesima. Postoji čitav set mjera koje se mogu ponuditi članicama;
- Neophodno je razmotriti finansijske podsticajne mjere za asocijacije žena u političkim partijama poput rezervisanja određenog iznosa budžetskih sredstava za finansiranje redovnog rada političkih partija koji bi trebao da pripada ženskim organizacijama unutar političkih partija. U ovom dijelu treba razmotriti izmjene Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja;
- Obzirom da su ženske nevladine organizacije prepoznate u javnosti kao jedan od najznačajnijih izvora podrške ženama u ostvarenju svojih prava, neophodno je obezbijediti finansijsku podršku organizacijama tog tipa za sprovođenje edukativnih programa namijenjenih mladim političarkama.